

Dimitri E. MİŞİN, *Sakaliba (Slavyane) v İslamskom Mire v Ranneye Srednevekove* (Erken Ortaçağ'da İslâm Dünyasında Sakālibe/Slavlar), Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Vastokovedeniya, Moskva 2002, 368 sayfa.

Slavları tanımlamak için kullanılmış olan Grekçe *sklavos* kelimesi, Arapçaya Sakleb (ç. Sakālibe) şeklinde girmiştir. Nihayetinde ismin kökeni, Slavların öz-tanımlamaları için kullandıkları Slovene ve Slavyane'ye kadar gider. Ortaçağ İslâm

coğrafya yazımında Slavların etnogenezi (menşei/atası), epik bir anlatıma müracaat edilerek, Sakleb b. Yâfes b. Nûh olarak lanse edildi. İşin aslı, Müslüman coğrafyacılar “Sakālibe” derken, çoğunlukla Slavları kastettiler. Fakat Sakālibe ismi, sadece bir etnonim olarak sınırlı kalmadı. Zaman içerisinde, İslâm dünyasına yalnız Doğu Avrupa'dan değil, Orta ve Batı Avrupa'dan getirilmiş köleler için de kullanılarak daha kapsamlı bir hüviyete büründü. Bu yapılırken bahsedilen coğrafyaların Slav dışı unsurları da dışarıda bırakılmadı.

Slavların ortaçağda İslâm dünyasına girişleri, kahir ekseriyet köle ticareti vasıtasıyla oldu. Köle tacirlerinin gözde “emtia”sı olmaları nedeniyle, isimleri, aynı dönemden başlamak üzere, Batı dillerinde köle (Slav < *sklavos*, *slave*, *esclave*, *Sklave*, *schivo* vs.) kelimesiyle bir tutuldu. Ortaçağ İslâm tarihinin karakteristik özelliklerinden biri, köle ticaretine konu olan halkların, özellikle idarî ve askerî mekanizmalarda yükselmelerine engel teşkil eden herhangi mânia bulunmamasıydı. Sakālibe de elbette bu duruma bir istisna teşkil etmedi. Ortaçağın Sakālibe'yi bu nevi bir istihdama tâbi tutarak en geniş mikyasta kullananlar, Endülüs ve Mağrib İslâm toplumları oldu.

Mişin'in kendi ifadesiyle, çalışmanın temel amacı: “*Sakālibe'ye dair malumatları birleştirip bir araya getirerek en mantıklı ve en gerçekçi sonuçlara, tarihî bir kontekst içinde ulaşmaya çalışmak* (s. 7)”, şeklinde sunulmuştur. Bu amaca uygun olarak şekillenmiş olan çalışma, üç ana bölümden meydana gelir. Çalışmanın sonunda, Rusça sonuç ve Fransızca özetin haricinde, geniş bir bibliyografya ile birlikte coğrafi yerler ve şahıs isimleri indeksleri bulunur.

Çalışmanın önsöz kısmı, Sakālibe araştırmalarının tarihsel seyrine hasredilmiştir. XVIII. asrın sonundan itibaren, doğulu ve batılı araştırmacılar tarafından Sakālibe hakkında ileri sürülmüş görüşler ve yapılmış ilmi tartışmalar kronolojik bir esas dâhilinde sunulur. Aradan geçen yaklaşık iki yüzyıla ve V. İ. Lamanski, R. P. A. Dozy, A. Z. Velidi Togan, A. P. Kovalevski, E. Lévi-Provençal, M. V. Levçenko, M. Meouak, David Ayalon gibi büyük isimlere rağmen ortaçağ İslâm toplumundaki Sakālibe'nin kimliği sorunu, hâlâ tam olarak açıklanmış olmaktan uzaktır. Tam da bu noktada Mişin, araştırmının hangi ihtiyaca binaen yapıldığını, hangi sorulara açıklık getireceğini ve nasıl bir yöntem takip edileceğini göstermiş olur.

Birinci bölüm, “*Nazvaniye Sakaliba v Svednevekoyoy İslamskoy Literature/Ortaçağ İslâm Literatüründe Sakālibe Adı*” (s. 27-100) başlığını taşır. Yazar, böyle bir çalışma yapacak olan araştırmacının iki hayatî soruyu mutlak olarak sorması gerekliliğini özellikle vurgular: “*Ortaçağ İslâm toplumunda Sakālibe kimdi ve bu isim gerçekten kimler için kullanılmıştı?*”. Sorulara cevap bulma yolunda ilkin, Sakālibe hakkında bilgi vermiş olan ortaçağ İslâm müellifleri ve eserleri sınıflandırmaya tâbi tutulur. Yapılan tasnif doğrultusunda birinci bölüm üç alt başlığa ayrılmıştır.

İlki, “*Avtorı, Liçno Posetişkiye Vostoçnuyu i Tsentralnuyu Yevropu/Şahsen Merkezi ve Doğu Avrupa'yı Ziyaret Etmiş Yazarlar*” (s. 28-49) başlığıyla verilir. Bu başlık altında: Hârûn b. Yahyâ, İbn Fadlân, İbrâhim b. Ya'kûb, Ebû Hâmid el-Gırnâtî ve Niizvestniy Başkirskiy İnfomator Yakuta (XIII v.)/Yâkût el-Hamevî'nin Bilinmeyen Başkurt Habercisi'nin Sakālibe'ye dair verdikleri bilgiler sorgulanır. Buradaki müellifler, Sakālibe ile doğrudan temasta bulunmuş olmaları nedeniyle, Sakālibe'nin kimliği hakkında en önemli bilgileri bırakmışlardır. Zikredilen isimler, tek bir istisna ile Sakālibe derken

gerçekten de Slavları kastetmişlerdi. İstisnaî kullanım ise, İbn Fadlân'ın İtil Bulgarları'ndan Sakālibe (sic!) diye bahsetmesidir.

İlki ile paralel olan ikinci alt başlık, “*Avtori, ni Poseşçavşiyie Vostoçnuyu i Tsentralnuyu Yevropu, no Opiravşiyesa na Originalniye İstoçniki/Merkezî ve Doğu Avrupa'ya Gitmemiş Fakat Orijinal Kaynaklara Dayanan Yazarlar*” (s. 49-94) adını taşımaktadır. Burada, Müslim b. Ebî Müslim el-Cermî, İbn Hurdâzbiḥ, Hudûdü'l-âlem, Taberî, Niizvestniy Andaluskiy Geograf Pervoy Poloviny X veka/Bilinmeyen Endülüslü Coğrafyacı (X. yy. ortası), el-Mes'ûdî, el-İstahrî ve İbn Havkal, İbn Hayyân, İbrâhîm er-Rakîk el-Kayravânî ve el-İdrîsî'nin Sakālibe'ye dair verdikleri malumatlar zikredilir.

Üçüncü ve son alt başlık, “*Pozdniye Kompilatori/Geç Derlemeler*” (s. 94-100) bahsinde de: Yâkût el-Hamevî, el-Kazvîni, İbn Saîd el-Mâğribî, Ebû'l-Fidâ, el-Dımaşkî, Reşîdüddin Fazlullâh ve el-Hacarî tarafından Sakālibe hakkında yazılmış olan bilgiler aktarılır.

Son iki başlık altında anılan müelliflerin eserlerinde Sakālibe'den kastedilen her zaman için Slavlar değildir. Zaman zaman Sakālibe

denilmekle anlatılmak istenilen aslında hâdimler/hizmetkârlardır. Bunun sebebi de, Endülüs ve Mağrib Müslüman yöneticileri tarafından istihdam edilmiş olan ilk hâdimlerin çoğunlukla Slav/Sakālibe olması ve daha sonradan hâdim olan herkese de Slav'mış gibi muamele edilerek (a priori) Sakālibe denmesidir. XI. asrın ikinci yarısından itibaren de, İslâm dünyasının batı bölümünde (Endülüs ve Mağrib odaklı) Sakālibe ismi hâdim, harem ağası ve hizmetkâr gibi bir manaya bürünmüştür. İşte bu nedenden dolayı, kaynakların Sakālibe olarak tanımladıkları şahıslar arasında gerçekten hangilerinin Slav menşeli olduğunun belirlenmesi kafa karıştırıcı bir durum halini almaktadır. Fakat bu bölümde adları geçen müelliflerin eserlerindeki Sakālibe'ye dair -neredeysse tüm- malumat toplanarak gerçekten Sakālibe/Slavlar ile alakalı olanlar tespit edilmiş ve daha sıhhatli sonuçlara ulaşılmıştır.

İkinci bölüm, “*Slavanskiye Poselentsı na Blijnem Vostoke / Yakındoğu'da Slav İskânı*” (s. 101-136) adını taşımaktadır. Diğer iki bölüme nispeten daha kısa olan bu bölümde herhangi bir alt başlık kullanılmadan, Kuzey Suriye odaklı olarak, Bizans İmparatorluğu ile İslâm toprakları arasına iskân edilmiş

(çoğunlukla anveten) Slavlar üzerinde durulur. İskâna tâbi Slavlar ve iskânları, kronolojik bir çerçevede dâhilinde sunulur. Bizans imparatorları ve yöneticileri, Emevîler ile süre giden mücadelelerinde, mücadelenin en yoğun olarak yaşandığı Suriye gibi bölgelere Slavları iskân ederek Müslümanların, imparatorluğu maddî ve manevî yönden zor durumda bırakmalarını engellemeye çalışmışlardır. Bizans'ın sınırlarını düşmanlarından ve komşularından korumak amacıyla ürettiği bu çözüm, bir manada komşusu devletlerin demografik ve etnografik yapısına da uzun süreli ve kalıcı etkiler yapan bir çehreye bürünmüştür. Yazar, bu Slavların zaman zaman İslâm toprakları içine girdiklerini ve hatta Müslüman toplumu içinde zamanla eridiklerini ilginç bir not olarak kaydeder. Bu bölümde ayrıca bahsedilen mücadeleler neticesinde esir/köle olarak İslâm toplumuna girmiş olan Sakālibe de anılmıştır.

Kitabın temel kısmı olarak vasıflandırılabilir olan üçüncü ve en hacimli bölümü ise, “*Slugi-Sakaliba/Hizmetkârlar-Sakālibe*” (s. 137-307) adını taşımaktadır. Bundan önceki iki bölüm, deyim yerinde ise kitabın ana bölümü sayılan, üçüncü bölüme genişçe bir giriş özelliği taşır.

Mişin de bu bölümün başında, “*İslâm dünyasında Sakālibe'nin izini sürmeye başlamadan önce...*(s. 138)” diyerek bunu bir manada onaylar. Üçüncü bölüm beş alt başlıktan oluşmuştur.

Birinci başlık, “*Postavka Nevolnikov-Sakaliba v İslamskiye Strani/Kölelerin-Sakālibe'nin İslâm Ülkelerine Teslimatı*” adındadır (s. 137-188). Mişin'e göre, Sakālibe'nin ortaçağ İslâm toplumundaki varlığını ortaya koymak kadar önemli olan bir diğer husus da hiç şüphesiz, Sakālibe'nin İslâm dünyasına ne şekilde ve nerelerden getirildiği sorununun açıklığa kavuşturulması ihtiyacıdır. Bu amaç doğrultusunda şekillenen birinci başlık altında dört konu ele alınır. *Puti Çerez Germaniyu i Frantsiyu v Musulmanskuyu İspaniyu/Müslüman İspanya'ya Almanya ve Fransa Üzerinden Yollar* başlığı altında, özellikle Slav-Alman sınırından toplanan Sakālibe'nin, Endülü's'e getiriliş macerası konu edilir. *Put Çerez İtaliyu/İtalya Üzerinden Yol*'da ise, özellikle deniz ticareti ile İtalya üzerinden Kuzey Afrika ve Bizans'a nakledilen Sakālibe anlatılır. *Sakaliba-Plenniki/Sakālibe-Esirler*'de esir ve köle olarak Sakālibe'den bahsedilir. *Puti iz Russkih Zemel/Rusların Memleketlerinden Geçen Yollar* bahsinde, daha çok Ruslar ve İtil

Bulgarları aracılığı ile Hârizm ve Kafkaslar üzerinden merkezî İslâm toprakları diye vasıflandırılan bölgeye yapılan köle sevkiyatı değerlendirilir.

Genel olarak bakıldığında, Slav köle trafiğinin işleyişinin ana hatları ile ortaya konulduğu kısımdır. Köle ticaretinin yapıldığı şehirlerden ve hemen her yerde ve dönemde olduğu gibi -yetkin köle tacirleri olarak- Yahudi tüccarların köle ticaretindeki etkisinden de bahsedilir. Yine, bahsedilen yollar üzerinden İslâm dünyasına getirilmiş olan Sakālibe'nin ayrıntılı bir tasviri verilir. Bunların hukuksal statüleri (esir veya köle), cinsiyet-yaş analizleri (çocuk, yetişkin erkek ve bayan) ve son olarak da ne şekilde istihdam edildikleri ortaya konulur. Bu analizler sonucunda yazar, ortaçağ İslâm dünyasına daha çok köle olarak getirilmiş olan Sakālibe'nin, Müslümanlar tarafından en fazla hâdim olarak istihdam edildikleri sonucuna ulaşmıştır. Mişin'e göre, bu kısımdan elde edilen veriler çalışmanın geri kalan kısmındaki tartışmalar için değerli bilgiler temin edecektir.

Yazarın, takip eden iki başlık için görüşü, Sakālibe'nin ithal olunduğu toplumun tarih ve kültüründen ayrı olarak ele alınmasının imkânsız olduğudur. Bu doğrultuda Sakālibe,

getirildikleri İslâm ülkelerinin tarihsel seyri içinde okuyucuya sunulur. Kuzey Afrika, Maşrik ve İspanya ayrı ayrı değerlendirilerek Sakālibe takibinin yapılmış olduğu Müslüman coğrafyalarıdır.

“v *Musulmanskoy İspanii/Müslüman İspanya'da*” (s. 189-234) isimli ikinci başlıkta, Endülüs'teki Sakālibe birbirini izleyen dört dönem içerisinde ele alınır. Birinci dönem: Arap-Berber fethinden III. Abdurrahman'ın tahta çıkışına kadar (711-912) olan süreyi kapsar. Endülüs'te Sakālibe'nin ilk kez gözükmesinin tarihi kesin olarak bilinmemesine rağmen, kaynaklarda IX. asrın başlarına kadar inen rivayetler mevcuttur. En erken rivayetlerden birine göre, Endülüs Emevî Emîri I. Hakem (796-822) tarafından, 801/802 yılında Kastilya üzerine gönderilen kuvvetlerin başındaki komutan Mansûr bir Sakālibe idi. Takip eden süreçte, II. Abdurrahman (822-852) yönetiminde devlet gelirlerinin artması merkezde daha fazla Sakālibe istihdam edilebilmesine olanak sağlamıştır. Fakat IX. asrın son çeyreğinde görülen iç karışıklıklar neticesinde ticaret gerilemesiyle Endülüs'e yapılan Sakālibe sevkiyatı da sekteye uğramıştır. İkinci dönem: III. Abdurrahman (912-961) ve II. Hakem

(961–976) idareleridir. III. Abdurrahman’ın, Endülüs iç savaşından galip çıkması ile ülke sükûna kavuşmaya başlar. Bunun doğal bir neticesi, ülkedeki ticaretin gelişmesi ve refah düzeyinin artmasıdır. Bu gelişme ve refah sayesinde Abdurrahman, her zamankinden daha fazla Sakālibe alabilecek duruma gelir. Bundan sonra o, Sakālibe’den kendisine sadık bir birlik oluşturarak çeşitli devlet kademelerine atamaya başlar. Anlaşıldığı gibi III. Abdurrahman, Endülüs’te Sakālibe’yi yaygın bir biçimde istihdam eden ilk yöneticidir. Artan sayıları ile doğru orantılı olarak, Sakālibe’nin Endülüs’teki nüfuzu da artmaya başlar. Hatta bu durum II. Hakem’in ölümünü müteakip yaşanan iç mücadelelerin de müsebbiplerinden biridir. Yazar, II. Hakem’in sarayındaki Sakālibe’nin sayısını binden az olarak tahmin etmez. Bu dönemin en belirgin siması da Cāfer es-Saklabî’nin şahsiyetinde belirir. Üçüncü dönem: II. Hakem’in ölümünden sonra hâkimiyet mücadeleleri ve Hâcibât/Hâcibler yönetimi (976-1009) devresidir. II. Hakem döneminde artmış olan nüfuzları nedeniyle Sakālibe, Endülüs Emevîleri Devleti’ndeki hâkimiyet mücadelelerinde etkin bir şekilde rol almasını bilmiştir. Fakat II. Hişam’ın tahta çıkarılmasından sonra

da devam eden mücadeleler esnasında, karşı hizipler Sakālibe’yi tedricen saraydan uzaklaştırmayı başardılar. Dördüncü dönem: Hâcibât’ın düşüşünden sonra hâkimiyet mücadelesi ve parçalanma devridir (mülûkû’t-tavâif). Hâcibât’ın düşüşünü takip eden mülûkû’t-tavâif döneminde Sakālibe, son bir kez daha Endülüs’te etkili bir konuma yükselir. Bu dönemde hemen hemen her şehir yöneticisi ve bölgenin önemli aileleri bağımsız hareket etmeye başlarlar. Özellikle zikre değer bir nokta da, mülûkû’t-tavâif döneminde Sakālibe/Slav asıllı komutanların da beylikler kurmuş olmasıdır. XI. asrın başları itibarıyla Endülüs üzerinde artan Berberî etkisi nedeniyle nüfuzu tekrar azalmaya başlayan Sakālibe, artık yavaş yavaş Endülüs tarih sahnesinden çekilir. Sakālibe’nin varlığının, ortaçağ İslâm dünyasında yoğunlaştığı bölgenin Endülüs olmasının nedeni, Endülüs Emevîlerinin burada hâkim olabilmek için kendilerine yardımcı olacak bir destek kuvvete ihtiyaç duyması ve Sakālibe’nin bu ihtiyaca en güzel bir şekilde cevap vermiş olmasıdır.

Üçüncü başlık, “v *Severnoy Afrike/Kuzey Afrika’da*” (s. 235-287) adını taşımaktadır. İkinci başlıkta olduğu gibi yine burada da kronolojik esaslı bir tasnif söz konusudur. Yazar,

Kuzey Afrika'daki Sakālibe tarihinin farklı bir seyir izlediğini düşünür. Bu farklılıklar temelde kölelerin getiriliş yolları (Venedik ağırlıklı) ve burada kurulmuş devletler içindeki Sakālibe'nin bütünlükten uzak dağınık durumudur. Kuzey Afrika'daki Sakālibe'ye dair malumatlar Ağlebî ve Fâtımî devletleri etrafında yoğunlaşır. Ağlebîlerin Kuzey Afrika'daki hâkimiyetlerinin Fâtımîler tarafından yıkıldığı 909 yılı Sakālibe tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Birinci dönem: Kuzey Afrika'da Sakālibe'nin ilk olarak anılmasından 909 yılına kadar olan süreyi kapsar. Burada Sâlihîlerin, Rüstemîlerin ve Ağlebîlerin idaresi altındaki bölgelerde Sakālibe, ayrı ayrı ele alınmıştır. Sâlihî ve Rüstemî idareleri altında Sakālibe'nin ciddi bir varlığından söz edilemez. Kaynaklarda buna dair birkaç şahıs isminin haricinde doyurucu bir bilgi mevcut değildir. Ağlebî Devleti için de durumun çok farklı olmadığını belirten yazar, Fâtımî Devleti'nin kuruluşundan itibaren artarak gözlemlenen Sakālibe varlığının Ağlebîler ile bir ilgisi olduğu kanaatindedir. İkinci dönem: X. asır ve daha geç devirlerdir. Burada da Fâtımî öncesi Mısır, Fâtımî dönemi ve Zirî Devleti şeklinde bir ayırım

mevcuttur. Fâtımî öncesi Mısır, bilgi açısından oldukça ketumdur. İhşîdî hükümdarı Muhammed b. Tuğc (935-946)'un ve Ebû'l-Misk Kâfûr (öl. 968)'un hizmetinde bulunmuş olan birkaç Sakālibe'den bahsedilmesine rağmen, asla Endülüs'teki durum ile kıyaslanabilir değildir. Fâtımî Devleti'nin kurulması ile birlikte Kuzey Afrika'da Sakālibe'nin varlığı gözle görülür bir şekilde belirir. Devletin kurucusu olan Mehdî (909-934)'nin sarayında görevli olan Me'sûd es-Saklabî ve Gurs es-Saklabî gibi isimler Fâtımî Devleti içinde temayüz etmiş ilk Sakālibe'dir. Yine, bu dönemde Sakālibe'nin komutanlık ve valilik gibi çok önemli görevlere de atandığına şahit oluyoruz. Süleyman es-Saklabî ve Sâbir es-Saklabî gibi önemli donanma komutanları künyelerinden de anlaşılacağı gibi Sakālibe'dendir. Bu kısımda özellikle, belki de Kuzey Afrika'daki en büyük Sakālibe komutanı olan, Cevher es-Saklabî es-Sıkillî üzerinde uzun uzadıya durulur. Cevher, Mağrib ve Mısır'ın Fâtımî hâkimiyeti altına alınmasında hiç şüphesiz en büyük pay sahibi olan kişidir. Yine, kariyeri Cevher'e benzeyen Muhtar es-Saklabî'den de bahsedilir. Yazar, devletin kuruluşundan itibaren Fâtımîler ile Sakālibe

arasında özel bir bağ kurulmuş olduğunu ve bunun da devletin yıkılışına kadar devam ettiği düşüncesini taşır. Bunun nedeni, Fâtımî yönetiminin Sakālibe'nin bağlılığına karşı duydukları güvendir. Bu güvenilir hizmetkârlar, Endülüs ve Kuzey Afrika'da hemen hemen aynı dönemde temayüz ederler. İlginçtir ki, bu iki bölgede de, diğer İslâm coğrafyalarına nazaran daha fazla etkin olup çok daha uzun süre varlıklarını sürdürdüler. Yine ortak bir kaderi paylaşarak, her iki bölgenin Sakālibesi de aynı dönemlerde tarih sahnesinden çekilmişlerdir (yak. XI. asır ortaları).

Dördüncü başlık ise “v *Maşrike/Maşrik'ta*” (s. 288-299) isindedir. Yazar, İslâm'ın merkez toprakları olarak vasıflandırılan bölgede, kaynaklardan tespit edebildiği oranda -ki bu oran çok azdır ve yaklaşık olarak yirmi kadar haberdir-, Sakālibe/Slav olanları bulmuş ve bunları tek tek açıklama yoluna gitmiştir. Bölümün diğer kısımlarına nazaran daha hacimsiz olmasından da anlaşılabilir gibi, Sakālibe'nin köle olarak en küçük mikyasta getirildiği bölge Doğu İslâm toprakları (merkezî İslam toprakları) olmuştur. Bunun nedenlerinden biri, Sakālibe/Slav kölelerin henüz buraya

ulaşmadan daha kuzeyde Bizans gibi başka alıcılar tarafından satın alınmış olmasıdır. Bu coğrafyaya köle olarak getirilen diğer halklar -ki özellikle Afrikalıları ve Türkleri zikreder- Slavlara nispetle daha fazla rağbet görmüşlerdir. Özellikle Abbâsî Devleti döneminde Sakālibe'nin varlığının silikleşmesi de Horâsân'dan kesif miktarda asker getirilmesinden kaynaklanmıştır.

Bu bölümün beşinci ve son başlığı ise “*Kultura i Duhovny Mir Slug-Sakaliba/Hizmetkârların-Sakālibe'nin Kültürü ve Manevi Dünyası*” (s. 300-307) adını almıştır. Sakālibe, sadece birer köle veya hâdim/hizmetkâr olarak değil, aynı zamanda bürokraside ve ilimde yüksek mevkileri işgal etmiş kişiler olarak da ele alınır. Bir bakıma, İslâm toplumunun temel öğelerinden biri olarak Sakālibe değerlendirilir. Köle olarak getirilmiş olduğu topluma ne ölçüde ayak uydurabildiği, eski geleneklerini, dilini hangi derecede muhafaza edebildiği veya Arap diline ne kadar hâkim olabildikleri belirlenmeye çalışılır. Daha net bir ifadeyle, Sakālibe'nin İslâm toplumu içindeki adaptasyonu konu edilir. Bu adaptasyonda en önemli iki öğe elbette dil ve dindir. Sakālibe, dâhil olduğu toplumun dili olan Arapçayı

-mecbur olduğu üzere- iyi derecede öğrenmiştir. İbnü'l-Abbâr, Cevzâr es-Sakalibe'den (öl. 1012) Arap dilinin büyük bir âlimi olarak bahsetmektedir. Sakalibe'nin, Arapçayı bu derece iyi öğrenirken aynı zamanda kendi anadili olan Slavcayı da tamamen unutmuş olmadığı hipotetik bir şekilde önerilir. Yazar, birkaç örnekten yola çıkarak Sakalibe'nin kendi aralarında zaman zaman Slavca konuşmuş olabileceklerini öngörür. Ulusal kültürün korunmasını dilin korunması esasına bağlayan Mişin, dillerini korumuş olduklarını varsaydığı Sakalibe'nin, Slav kültürüne ait bazı öğelerini de muhafaza etmiş oldukları düşüncesindedir. İslâm dinine girişleri de Endülüs'te yaygın olan Malikî mezhebinin vasıtasıyla olmuştur. Fâtımîler içerisinde ise kaçınılmaz olarak Şif idiler.

Sonuç olarak, üçüncü bölümde Sakalibe'nin ortaçağ İslâm tarihi içindeki seyrinin takibinin de yapılmış olduğu söylenebilir. Burada köle olarak ticarete konu olmalarından itibaren, İslam dünyasına girişleri, burada aldıkları vazifeler, ortaçağ İslâm toplumuna siyaseten katılımları, idarî ve askerî mekanizmadaki temsilcileri ve kültürel etkileşimleri vb. gibi konular oldukça ayrıntılı bir şekilde sunulur.

Mişin'in, tanıtımını yapmaya çalıştığımız eseri, genel olarak Mağrip ve Endülüs olarak isimlendirilen Kuzey Afrika ve Güneybatı Avrupa'daki Slavların izini sürmektedir. Hemen burada vurgulanması gerekli olan bir nokta da, zaten Mişin'in "ortaçağ İslâm toplumu" derken ekseriyetle kastettiğinin Endülüs ve Mağrip İslâm toplumları olduğudur. Çalışmada öncelikle ortaçağ İslâm toplumunun etnik -bununla birlikte elbette sosyo-kültürel- bileşenlerinden biri olan Sakalibe/Slavların yeri gerçek manası ile tayin edilmiştir. Son tahlilde eser, algılarda "dârü'l-İslâm"dan ziyade "dârü'l-harp"ın bir parçası addolunan Sakalibe'nin ortaçağ İslâm toplumu ve medeniyeti için aslında ne demek olduğunu gösterir bir hale dönüşmüştür.

Çalışma, ele aldığı konular itibariyle, araştırmacılar indinde pek fazla önem atfedilmeyen bazı konuların aslında ortaçağ İslâm tarihini anlama hususundaki gerekliliklerini vurgular. Bunlardan zikre değer bir tanesi, Bizans İmparatorluğu ile Emevî Devleti arasındaki, satranç misali karşılıklı hamlelere dayanan, Slavların/Sakalibe'nin Kuzey Suriye'deki iskânıdır. Bu konu, Emevî Şam'ı hakkındaki bilgilerimizi revize edebilir ve bu döneme yeni bakış

açıları getirebilir. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Yine, bu çalışma Abbâsî Devleti içindeki Türk varlığını nasıl yorumlamamız gerektiği konusunda da bizlere yol gösterici mahiyette bir takım fikirler verebilir. Örneğin bir halkın İslâm dünyasına ne şekilde girdiği, İslâm toplumuna nasıl eklemendiği veya bunun ne derece gerçekleştiği gibi konularda çok değerli doneler sunmaktadır. Buradan sağlanan veri, İslâm dünyasına sonradan eklenmiş diğer halkların durumunu analiz ederken de pekâlâ kullanılabilir. Mesela, ortaçağ İslâm dünyasının batı yakasının tarihinde Sakâlibe'nin, doğu yakası tarihinde ise Türklerin geçtiği

merhaleler arasında ilgiye mazhar benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerin ve farklıların ciddi bir tahlili, ortaçağ İslâm toplumunu algılayışımızda ve ona karşı tutumlarımızda bizlere rehberlik edeceği kaçınılmaz bir gerçektir.

Tüm bu söylediklerimize ilaveten, eserin özellikle Endülüs ve Mağrib İslâm tarihi üzerine çalışan araştırmacıların mutlaka görmesi gereken bir çalışma hüviyetinde olduğunu bir kez daha vurgulamak yerinde olacaktır. Ortaçağ İslâm toplumunun bileşenlerinden biri olan Sakâlibe, tematik bir çalışmada başarılı bir şekilde temsil edilmiştir.

Erman ŞAN*

---

* Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.